

הבו יתר דמיון

לנוער הישראלי!

ברית המועצות רוצחו של סטאלין

אנשים גדולים עושים היסטוריה. הם מרחים פים על דפי ספרי הלימוד, מעוררים את השאלה מה היה קורה לולא חיו ברגע הנכון. פילוסופים מסוימים אף הגיעו לכלל דעה שהעולם כולו לא נוצר אלא כדי לשמש רקע לאנשים גדולים אלה.

אולם יש ולליבו של תלמיד ההיסטוריה מתגנב החשד שבסיכומו של דבר מויק ה" איש הגדול יותר מאשר הוא מועיל. בימי חייו הוא מרכז בידי את כל השלטון. הוא מקביע את חותמו על כל הנעשה. ואז, במוות, הוא משאיר אחריו חלל ריק ששוב אין אפשרות למלאו. אנשים קטנים יותר לוחמים על ירושתו, זמן רב עובר עד שנמצא צא לו יורש אמיתי, בעל שעור-קומה כשלו — אם בכלל נמצא כזה.

תפקיד ישל תוכי. גורלו של יוסף סטאלין לא היה שונה. ככל שהאריך לשלוט, כך גברה עוצמת השפעתו. הוא לא התווה רק את הקו הפוליטי. אף שלא היה מעולם איש התאוריה, הפך תיאורטיקן. כל מאמר שלו, יהיה תוכנו כאשר יהיה, הפך ספר נזיר. אם הפולט בהיסח הדעת הערה שלי לית על משורר מסוים, נעלם משורה זה מעל הבמה. אם נראתה לו גירסה מדעית מסוימת, והוא לא הסתיר זאת, הרי עשרות אוניברסיטאות סובייטיות קידשו גירסה זו, וכל חקירה מנוגדת לה הפכה בגידה במדינה ובתורתם של מרכס ואנגלס.

מצב כזה לא יכול היה למצוא חן בעיני תלמידים. הדור השני, אף שגדל על ברכי סטאלין, לא יכול היה לקבוע זאת בודאות. אולם ברגע שפרחה נשמתו, לא נשאר כל ספק בדבר.

המשורר חזר. המכה החוזרת של היורש שים ייתה חזקה וחד-משמעית. שמו של סטאלין נעלם כמעט כליל מן ההכרזות של רשמיות ומעל דפי העיתונות. פרבדה, בו הופיע שמו של סטאלין עד ל-300 פעם בכל גיליון, הוכיח אותו בקושי-פעם אחת. היו סימנים ברורים עוד יותר. משורר שניע לם אחרי שסטאלין העיר עליו מה שהעיר, צץ פתאום מחדש, וזה ליובל חגיגי ורשמי. איש המדע, שתורתו הנפכה על-ידי סטאלין לאמת סופית שאין לערער אחריה, הודה פתאום שהוא עצמו אינו מאמין כלל בנכדו נותה.

כל זה היה מפתיע למדי. אך דבר אחד היה מפתיע עוד יותר. במקומו של הפולחן הסטאליני לא בא כל פולחן אחר.

בני קליאופטרה. אולם שתיקה זו לא יתה טבעית. לא חסרו מועמדים שהיו מוכנים להיות מועמדים 300 פעם בגיליון אחד של פרבדה. הם לא יכלו להסכים ביניהם מי יהיה האיש שנועד לכך.

המצב כולו דמה לתקופה אחרי שנרצח יוליוס קיסר. קיסר בידי המחתרתי המורר סיה. שלושה יורשים יצאו לנקום את נקמתו אולם גם ממלכת רומא האדירה לא יכלה לסבול שלושה קיסרים. מרק אנטוניוס, בעזרת מצרים וקליאופטרה, יצא למלחמה נגד אוקטביאנוס, שליט רומא. רק כשהוכרע במאבק דמים, נקבע גורל העולם למאות השנים הבאות.

גם יורשיו של סטאלין היו שלושה: המפלגה של מלנקוב, הבולשת של בריה והצבא של בולגאנין. שלא כמו בימי קליאור פטרה היפה, שוכרת הלבבות, היה המאבק פרוזאי לחלוטין.

מי אוהב בלש? פרשנים רבים סברו כי לברנטי בריה עלול להתגלות כחוק ביות. בבירת המועצות, המ.ו.ד. הוא כוח עצום. יש לו גדודים סדירים, מצודים בנשק כבד. ואמנם, בחודשים הראשונים דרך מחדש כוכבו של בריה שהחל ודעך קודם לכן. הוא חיסל את מתחריו הקטנים יותר. אולם איש אינו אוהב בלש אפיהו אם הוא מרכיב משקפי-מלחציים ודומה לפרוץ פסור. ביחוד לא אהב אותו הצבא, אשר ככה ממפקדיו, ביניהם המרשאל וקוסובסקי, שליט פולין, עברו את מרתפי החקירה שלו. כולם המשותף של הצבא, והמפלגה, עלה לאין שעור על כוחה של הבולשת.

היתה זאת כמעט משוואה מתימטית. השבוע נודעה לעולם תוצאת המשואה. לברנטי בריה, האישי שהציל את גיאורגיה למען ברית-המועצות, ראש הבולשת משך 14 שנה, ירד נעוריו של סטאלין, נתגלה כדגנרט בורגני, סוכן האימפריאליזם הבינלאומי, חבלן במשק הסובייטי ובוגד בתורתם של מרכס ולנין.

אם יתגלה שרצח גם את סטאלין, לא יתפלא איש — ופחות מכולם לברנטי בריה עצמו.

„מצויה בארץ, ביחוד בקרב הדור הצעיר להיטות יתרה אחרי התיאטרון בצד אוישות לדהמה כשירה, ואף סלידה מפני זו. התיאטרון — מעניין (קרי: מושך), הדרמה — משעממת (קרי: דוחה)“.

הנחה זו מניח, הסופר והדרמטורג העברי הנודע נתן ביסטרצקי במבואו בסוד הדרמה לקובץ מחזות גדול בשם ישראל ועודו. קובץ זה הגהו כרך ראשון בסדרת הקבצים בשם מחזות ישראל, שנועדו לקיים תפקיד זה של טיפוח היחס אל הדרמה כשירה. ומתוך המגמה המוסכרת לעיל, מס' תברי, כי הכוונה היא לכנס את מיטב המחזות המוקדשים לנושאי ישראל. הנושא ישראל, פירושו: מהות ועוד, גורל וחזון, הגשמה ומאבק. וקבצים אלה — מחזות ישראל, שואפים לכנס את החזיונות המגלמים גילויים אלה של בעיית עם ישראל, לפי התכנית הבאה: קובץ א' — ישראל ויעודו; קובץ ב' — ישראל וחזונו (המשחיתות); קובץ ג' — ישראל וגורלו (גולה וגלות); קובץ ד' — ישראל וארצו (מחזות תנ"כיים); קובץ ה' — ישראל ומחזות, פירוש: הטובים והאופייניים שבאותם מחזות, שנכתבו בשפות שונות בידי פייטנים יהודים שאינם יהודים“.

תכנית רבת-ערך ורבת-הנופה זו מבוצעת, בעריכת נתן ביסטרצקי ע"י הוצאת המחלקה לעניני נוער והח' לוח של ההסת' הציונית בהשתתפות הקרן הקיימת לישראל. הכרך הראשון (למעלה משמונה מאות עמוד) כולל את המחזות: אלהי ברזל לא תעשה לך מאת מתתיהו שהם; חלום-יעקב מאת ריכרד בר הופמן; שאול מאת מוסק צויג; עתליה מאת ז'אן ראסין; ירמיהו מאת סטיפן צויג וכמו כן המבוא הנ"ל של העורך ומסות או מאמרים על החזיונות שבספר, פרי עטם של א. קרייב, א. גרייס, יעקב קופלביץ, חיים פרי ואביגדור המאירי. מסתו של העורך, בסוד הדרמה, נוגעת, כאמור לעיל, גם בבעיה החינוכית-תרבותית של מפעלות התיאטרון והדרמה בישראל והשפעתה. לאחר הגיונות כלליים המנסים ביפי טעם וניב לחשוף את יעודה של האמנות הדרמטית הן בספרות. בין אחיותיה הליריקה והפרוזה, והן על במת-החזיון ביחסה עם זיווגה, הוא התיאטרון, מגיע עין המחבר למסקנה: „לפניך אי-אפשר להפיק מן האמנות הדרמטית את מלוא האנרגיה התרבותית רק על-ידי טיפוח היחס אל התיאטרון; אלא הכרח הוא לטפח יחס אל הדרמה כאל שירה בפני עצמה. הפועל ומפעילה גם בלי התיאטרון. ולא עוד אלא שבין שני שותפים אלה, שנועדו מאין כמוהם בכל שאר סוגי האמנות, לייצר אנרגיה תרבותית, נודעת לדרמה כשירה חשיבות יתירה. כי התיאטרון, המגיש לפני הצופה שלחן ערוך של מסמכים מן המוכן, אין בכוחו לעורר בפני הצופה פעילות עצמית באותה מידה שמסוגלת לכך הדרמה כשירה, שאינה נעזרת בהגיעה אל הקורא, בשום אמצעי אחר מלבד הדמיון“.

ומכאן, — אף זאת: „אכן, חוסר היכולת לטעום את הדרמה בפני עצמה הוא סימן לדלות הדמיון, לפגיעת הפעילות הנפשית. וממילא גם לדרגה בלתי-שלמה של תרבות. ואין הנגאה מן התיאטרון, ותהא הנמצית ביותר, עשויה בתנאים כאלה לכפר על דלות זו, על חסרונו זה. על אותה פגיעה בתרבות“.

ומאחר שלפי דעת המחבר והסתכלותו להוט לנוער הישראלי אחרי התיאטרון והנהו אדיש כשלעצמה — ומר נתן ביסטרצקי מעורה ומעורב כל שנותיו בחיי הרוח של הנוער — סימן הוא שיש כאן פגיעה תרבותית רצינית. המחבר סבור שאין להסיר פגיעה זו אך ורק בפגמים שבחזיון; יש משהו בנפש הנוער הישראלי שהוא הגורם לתופעה זו. „סלידה מפני דרמה כתובה אינה אלא פרט מאלף, היוצא להעיד על דלות הדמיון. האין יבושת זו של הדמיון מציינת את הדור השני בארץ? והשאלה הריטורית אף מתורצת בפי המחבר לא בלבד בעשיות ואתה הנחה שליוודאות אלא שהוא אף מוצא לה צידוק וביסוס היסטורי: — „דור זה הוא דור של האגטיביות ואינו יכול להיות אחר בתוך הדיאלקטיקה של המהפכה הציונית“.

זהו דור ההשתרשות והתפצת-בראשית זו ארזיה במסיבותינו אנו מאמץ רב ומיוחד במינו ואין הוא נקנה אלא על-ידי ויתור בשטחים אחרים, ומאמץ של השתרשות ראשונה נקנה על-ידי ויתור על מעוף — היינו, על גודש המוה“.

מסתבר שאין הקובע הלכה זו מיוה את דלות הדמיון בשום פנים עם שטחיות. „הדור השני, שהיו חושדים אותו זמן רב בשטחיות, עמד במבחן, כדור ההשתרשות הנאמנה, במלחמת-המקם לעצמאות המדינית. הלגונה של השטחיות נתגדפה לאור האימים של מבחן זה“ אלא שהתכונה של יבושת הדמיון בעיניה עומדת.

הרחבתי את הדיבור על המבוא לכרך הראשון של מחזות ישראל, כי הוא מעיד שעורך הקבצים נגש למפעלו, לא מטרה אחת לפניו אלא שתיים: מטרה ספרותית-אמנותית — לכנס מיטב המחזות בתחום זה ולהביאם לעיני הקורא בין אם יזכו לגאולה בימתית ובין אם לאו, ומטרה תרבותית-חינוכית — לכפות הריי דמיון על ראשו הזקור של הנוער הישראלי ולהוסיף על מאמץ ההשתרשות את מאמץ ההמראה. מטרה זו אף נגלית מקריאתו של העורך: „הבו יתר דמיון לנוער הישראלי!“

חמשת המחזות שקובצו יחד בכרך זה שונים ונבדלים זה מזה שוני רב והבדל רב בערכם הספרותי-אמנותי. כמערכתם התרבותית-חינוכית, ואין ספק כי נכוננו לקורא — הוא ימצא גם בקרב הנוער הישראלי! — מעלות ומורדות ואולי גם תמיהה על הליכוד שבלקוטי, אבל המחזה הראשון שבקובץ יענה את הכל. חזון קדומים — זה של מתתיהו שהם אלהי ברזל לא תעשה לך — חזון כנפיו גם אלה הצריכים חסות בספר.

עונו השירי של מתתיהו שהם ועוזו הפילוסופי מקנים ליצירה מתח דרמטי כפול ומשולש. ומקוריות במובנה המדויק ביותר ובמובנה הרחב ביותר של המלה, „מקוריות“.

המשורר ניצב בין אברהם לגוג, והוא מסמך עצמו ללוט דוקא; לא הגדולה מושכת אותו, בין אם היא גדולת החזון

של מאבק איתנים זה קיים האדם כמות-שהוא החי את החיים שלעתיד לבוא ובין אם גדולת הנצחון של היום הזה; לצירו של מאבק-איתנים זה קיים האדם כמות-שהוא החי את החיים כמות-שהם ואוהבם כמות-שהם, זה לוט ואלה בנותו, ולפינת יקרת זו של חמדות-חיים נמשך המשורר שהאיתנים הם כחומר ביד היוצר שלו.

ומאבק פילוסופי-דרמטי זה גדל לעיני הקורא בצמיחה דרמטית „רגילה“, לכאורה, קונפליקטים קטנים בין אנשים ונשים, תושבים וגרים, שרים ועבדים, צירילב ומזימות מחשבה, וכולם משתבצים תוך כדי התפתחות פנימית מלאה — בתשבץ הדרמטי-שירי הגדול של חזיון-קדומים המו" פיע בכל דור ודור.

דמיונו המשתלחב של הקורא מרהיב עוז עד כדי שאלת חלום: היזכה הוא, הקורא, להיות אי פעם גם צופה בחזיון זה? היזכהו לכך התיאטרון הישראלי המחפש תמיד אחר המחזה המקורי והריחו מוכן ומוזמן לפניו? נהנה מדי החלום; הדמיון הפליג למרחקים, אכן, נהנה מדי החלום; הדמיון הפליג למרחקים, אולי — למרחקי-עתיד...!

שלושה מבין חמשת המחזות שבספר זה (ישראל ועודו, קובץ מחזות, כרך א') כבר הוצגו על בימת התיאטרון הישראלי: חזוב-יעקב, שאול וירמיהו. בספר זה ניתנה אפשרות לקורא לאמת את דמיונו הוא עם הסממנים בהם הגיש תיאטרון מחזות אלה.

ועתליה העברית לראסין הצרפתי מחכה שוב לגאולה העברית. והקורא בחזיון „קדומים“ של מתתיהו שהם אלהי ברזל לא תעשה לך עשוי, עם גמד הקריאה להסיק מסקנה של העמדת המשורר על טעות... והיא „ברזל“ כתובה אמנם במקור קדומים אולם בנוסח המשורר היא מיותרת...!

עור משהו על נאסר אידין

מעין הרשלי מאוסטרופולי היה נאסר-אידין, כך מעידים עליו — בכתב ובעל-פה בעלי הת"ק ועדותם נאמנה, כנראה, שהרי הם קראו את המחזה שלפני עשו את ההצגה. אני, הח"מ, לא קראתי את המחזה. תחילה הצטרפתי על כך, אף לבי נקפני מעט, יש אומרים שחובתו של המבקר לקרוא כל מחזה ששטא כתוב על הצגתו. ויש — לפעמים — שדעתי כדעתם של „יש אומרים“. אולם עתה, לאחר שראיתי את הצגת יוסף מילוא של המחזה תעלוני נאסר-אידין, אגדה מזרחית בשני חלקים מאת הסופרים ליאונד סילוביבי ויקטור ויקטוביץ לא זו בלבד שפג צערי אלא חלפה עברה גם נקיפת לבי.

האה, מה טוב ומה נעים לא לקרוא מחזה לפני הצגתו! עתה, כיוון שלא קראתי, יש בידי להאמין שבמחזה נאסר-אידין יש: חכמה — ושנינות — ופיוט — וזן —

וכל אלה נוסף על המגמה ה„סוציאליסטית“ וה„מעמדית“ ועל טובי-הלב ששמע מהם אף ראיית בהצגה, והם הם שהעירו ועוררו את האהבה של „מארקסטימנטליסטים“ למיניהם.

„הוא היה טוב מדי לזה העולם. אבל תמיד רע חדבר, אם המחבר מעריך את גיבורו של עצמו... אין אני, בשום פנים ואופן, מתנגד ליצירה סגמטית כשלעצמה. אבי סטראגריה, איסניולוס, ואבי הקומדיה, אריסטופנס היו שניהם יוצרים בעלי מנחיות ומובקחה.“ — „אך אני סבור שהמגמה חייבת להתפתח מעצמה, מתוך המצב והעלילה, מבלי שיוצבע עליה בפורום, ואין המחבר מחוייב להגיש אל ידיו של הקורא את פתרונו ההיסטורי תעתי, של הקונפליקטים החברתיים שהוא מתארם.“

(במכתב למינה קאוטסקי)
פרידריך אנגלס

אכן, יש בידי להאמין שהמחזה נאסר-אידין הגהו טוב ונחמד, שאילולא כך, למה בחרו בו להצגה? הוא אשר אמרתי: מה טוב ומה נעים לא לקרוא מחזה. קיבוץ גלויות נוסח „אזובקי“, משהו כעין זה היה בעיני מה שראיתי בנאסר-אידין בהצגת הקאמרי. כל הסטגוניות — בקול, במבטא, בתנועה, במיקצב, בהילוך ובכל שאר הוכי — שנת ברכנו בה בקיבוץ גלויות שלנו הועלתה והובלטה במקורה ובמ קריוחה בהצגה זו, בנוסח „אזובקי“ — „ושלום על ישמעאל...“ מבחינה זו הצלוח הבמאי באמצעי — כעדותו ב„דבר הבמאי“ שבתכניה — „על מנת לקרב ככל האפשר את החי המחזה אל מושגינו אנו“...!

אבל, — מפני מה אזובקי דוקא? מפני מה בוכרה דוקא? והלא נאסר-אידין חורכי היה! דבר הבמאי“ אף מתנוצל על שהתיאטרון לא עשה אותו אזובקי בכל פרטי הפולקלור ההוא. אין זאת אלא ש„דבר הבמאי“ סמך על הנוסח הסובייטי, החדש, בו הוכנס נאסר אידין לאחת הארצות שבמסגרת ברית-המועצות.

בנוסח הישן, אפילו בסובייטי, באנציקלופדיה הספרותית הסובייטית משנת 1934, נאסר אידין הוא תורכי, ממשל משלים ומש כבכל אחרי-היסוד בתולדות-הספרות וברך אגב: בעוד ארבע שנים יהיה יובל המאה לתרגומו לגרמנית של נאסר אידין „מן הטקסט המקורי התורכי“.

נוסף על חעויל שנעשה בהצגה זו לנאסר אידין, נעשה עויל גם לתורכיה...!

פ.ד.ג. אלמכין